

népek ezer szállal kapcsolják Kelethez, valamennyiökhöz a közös eurázsiai múlt emlékei fűzik. S az orientalisztika, melynek Csoma egyik megalapítójává vált, e kapcsolatok megismerését értékes eredményekkel gazdagította." De éppen ebből a teljesebb perspektívából látszik nagyon szépen, hogy nincsen két Csoma: egy ködképeket kergető romantikus őskereső és egy józan orientalista. Nagy vállalkozását Csetri a kor eszmeáramlataiba ágyazva egységes gondolati egészként értékeli. „A múlt kutatása, a nemzeti történet iránti érdeklődés a kor levegőjében volt... A korszak embere a múlt dicsőségét lázasan kereste, s a gondolat megannyi érzést, tervet és álmot kellett fel lelkében. A szélesebb távlatok fókuszában elhelyezkedő Göttinga azonban rávezette Csomát az egyetemes összefüggések vizsgálatának eszméjére, ami annál könnyebb volt, mert Enyednek a protestáns Közép- és Nyugat-Európát járt professzorai hasonló gondolatok befogadására lelkét amúgy is fogékonyra tették... Így forrott össze Csoma célkitűzéseiben a sajátos nemzeti az emberiség illuminista vágyával, általános, egyetemes szolgálatával a még nem ismert dolgok felfedezésére.” Egy rövid *Postscriptum*-ban Csetri Elek még összefoglalja a tudós orientalista útjának főbb állomásait s eredményei nemzetközi visszhangját, tömören, de úgy, hogy kitetszik belőle: Csoma nemcsak a legáltalánosabban ismert — és elismert — magyar tudós, hanem a „legeurópaibb” is abban az egészen konkrét értelemben, hogy a kor aktuális tudományát művelte a legkorszerűbb szemlélettel s maga által megteremtett módszerekkel; hiszen a kor Humboldtától Darwinig éppen az ilyen nagy „excentrikus” utazók kora volt, ők jártak akkor a tudomány élén, mindenütt. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert ugyanez az ízig-vérig európai magyar tudós egyben s egyedülként népmesehőssé is vált. Csetri Elek ezzel a népmesével fejezi be könyvét — s ez a befejezés nem szimbólum, hanem igazolás — mely Csoma alakja körül halála után szülőhazájában kerekedett. „A népmese Csoma Sándora már diákkorában, tizenkét évesen, »a legnehezebb nyelvet huszonnégy óra alatt meg tudta tanulni«. Az útközben talált jó királytól »nem kaphatott volna drágább ajándékot«, mint »aranyos könyvet«, melyben »az egész világ nyelve le volt írva«. A mesés hős útja Egyiptomba visz, ahol a királyt »bölcs beszéde által« úgy megnyeri, hogy az 400 arannyal ajándékozza meg. Csoma nagy nehezen elfogadja, de hazaküldi »szegény szülőinek és rokonainak«. A mese aztán tovább indítja hősét Ázsia felé, hogy »fölkeresse azt a helyet, ahol a legelső magyar ember született«. De nem érte el célját. Sok, »millió mérföldnyire«, utazott, temérdek földön, kutya- és farkasfejú emberek országán át és éppenséggel a világ végére jutott. Ott aztán elaludt örökre, mert aki a világ végére ér — saját élete végére is ér. Aztán az »ősz lélek Csomát szépen eltemette és megsiratta; a tenger hullámai őt mai napig is siratják.«” (*Kriterion*, 1979.)

VEKERDI LÁSZLÓ

Kicsi Antal: Tompa László

Mind gyakrabban örvendezhetünk azon, ahogy a romániai magyar szellemi élet számot vet a maga irodalmi hagyományaival. A Korunk- és az Erdélyi Helikon-kutatás mellett számos írói monográfia, így Vita Zsigmond Áprily Lajosról, Izsák László Tamási Áronról, Varró János Kós Károlyról, Marosi Péter Salamon Ernőről és Sóni Pál Nagy Istvánról írott könyve jelezte, hogy a két világháború közötti nemzedékek sorsának és munkásságának feldolgozása is sorra került. Kicsi Antal Tompa Lászlóról írott monográfiája is e rokonszenves és fontos vállalkozások közé tartozik. Nem első munkája, 1969-ben jelent meg Kováts Józsefről, a „második erdélyi nemzedék” sokat ígérő s korán meghalt elbeszélőjéről készült pályavázlata.

A Tompa László írói működését feldolgozó monográfia hiányt pótol, hiszen a széles körben ismert erdélyi költőről néhány baráti emlékezésem és értő esszém (Kuncz Aladár, Vita Zsigmond, Németh László, Molter Károly, Tamási Áron és Szemlér Ferenc írásain) kívül nem jelent meg méltó összefoglalás. Pedig Tompát valaha a nagy költői „triászban” emlegették, Áprily Lajossal és Reményik Sándorral együtt, s a transzilván örökség iránt támadt újólagos érdeklődés idején költészetének ismét vonzása van. Költészetének és emberi sorsának, amely annak példáját adta, hogy a szűkösebb „vidéki” körben is teremthet valaki messzire látó és ható költői művet, és alakíthat ki olyan magatartást, amelynek az emberi egyetemesség igénye ad erkölcsi erőt. Tompa László álmos és mozdulatlan kisvárosban: Székelyudvarhelyen töltötte el szinte egész életét, amelyet fiatalsága idején, még az első világháború előtt, Szabó Dezső rövid ideig tartó tanári „vendégszereplésén” kívül alig kavart fel más szellemi izgalom. Korán kezdett verselni, mind életkorát, mind költői fellépését tekintve a Nyugat „nagy nemzedékének” kortársa volt. Csakhogy amíg Babits, Kosztolányi és Juhász a Négyesy-szeminariumon ismerkedett a századvég modern költőivel, neki teljesen egyedül, magára hagyatva kellett tájékozódnia, mesterek után néznie. Vajda János, Reviczky Gyula és néhány német költő: Richard Dehmel, Gottfried Keller és Theodor Storm voltak ezek a mesterek. Tompa kétségtelen „lépeshátránnyal” indult el a költészetben a fővárosban élő és tanuló pályatársai mögött.

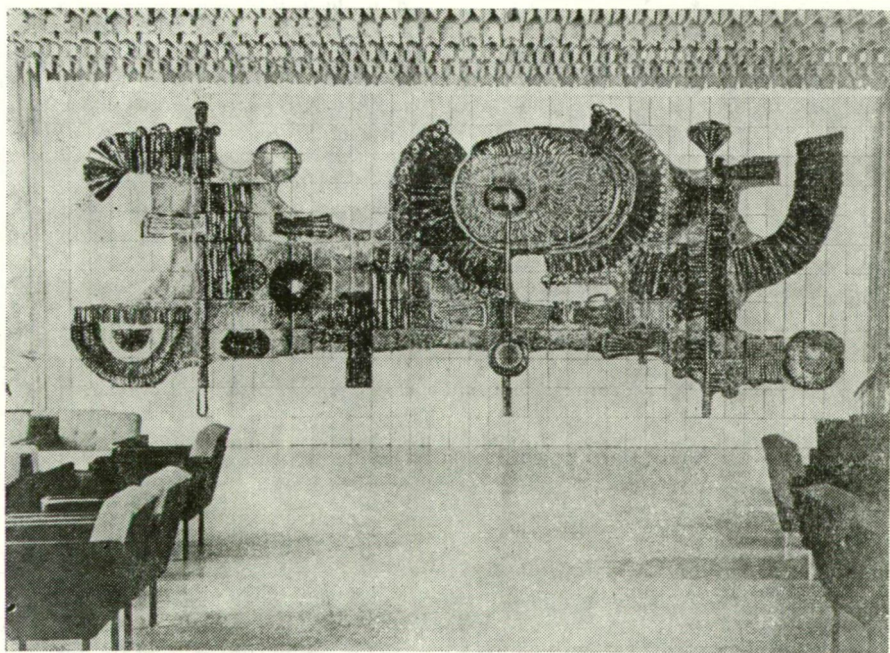
Ismeretlen „vidéki” verselő volt egészen az 1918-as nagy történelmi fordulatig. Ekkor nyílt előtte tér, az erdélyi irodalom „hőskorának” nagy irodalmi forrongása idején, midőn lelkészek (Makkai Sándor), orvosok (Bárd Oszkár), ügyvédek (Karácsony Benő), építészmérnökök (Kós Károly), tanárok (Áprily Lajos) és gyógyszerészek (Sütő Nagy László) voltak kénytelenek felelősséget vállalni egy magára maradt népi kisebbség kultúrájának és nemzeti tudatának további sorsáért, ragadtak tollat, alapítottak nyomdát, kiadót, folyóiratot. Tompa Lászlónak is fel kellett cserélnie a vármegyei főlevéltáros biztonszágot ígérő állását a Székely Közélet című hetilap szerkesztőjének igencsak bizonytalan státusával. Mint polgár, kétségtelenül sokat veszített, mint költő, magára talált. Híres verseiben: az *Új Dévavár épül*, a *Ne félj!*, az *Erdélyi télben*, és a *Lófüröstés* soraiban valóban sikerült kifejeznie egy közösségi tragédia és egy irodalmi sorsvállalás súlyos élményeit. Költészete mintegy felnőtt a történelmi feladathoz, mély zengéssel szólalt meg benne a felelősségtudat, a hűség a szülőföld, az anyanyelv és a nép iránt. A korai alapra, amelyet a századvég költészetének hatása rakott, ráépültek a modern magyar líra, különösen az Ady-vers vívmányai, eredményei. Kevés költőnek sikerült úgy tanulni Adytól, hogy nem a nyelvet és a stílust, hanem a költői mórt és a szimbólumteremtő képzelet működését tanulta el. Tompa László ilyen módon lett Ady követője, különösképpen súlyos történelmi és erkölcsi szimbólumaiban.

Költészete abba a körbe tartozott, amelynek vezérlő csillagát a transzilvánista ideál jelölte meg: az erdélyi történelem mély átélése, az erdélyi népek egymásra utaltságának tudata, az erdélyi táj, nép és hagyomány iránt érzett mélyeséges, de korántsem hivalgó szeretet. Erre a népi fogantatású transzilvánizmusra utal Kicsi Antal is, midőn Tompa költészetének „tisztá humánumára” hivatkozik, és verseiben a szociális érzékenység számos jelére figyel. E „tisztá humánum” azzal a „kisebbségi humanizmussal” rokon, amelyet Kós Károly, Kuncz Aladár, Reményik Sándor és Dsida Jenő is kifejezett, s amelyet más módon, más közegben Fábry Zoltán és Gaál Gábor hirdetett. E humánum révén vállalhatott szerepet Tompa László a nemzeti irodalom haladó törekvéseiben, vehetett részt a háborús évek során a szellemi ellenállásban, és lehetett része a felszabadulás után a romániai magyar irodalom újjászületésének eseményeiben.

Kicsi Antal monográfiájának talán legfőbb érdeme, hogy e tisztá gondolkodású, áldozatos sorsú költőgyéniséget állítja előtérbe. Őt keresi és találja meg a poétikai vizsgálódásban, a verselemzésekben is. Teljes képet ad, nemcsak Tompa László költészetét dolgozza fel, hanem irodalomszervező munkáját, újságíró tevékenységét,

prózáját és műfordításait is. Nagy filológiai apparátussal dolgozik, értékes anyagot hozott felszínre az udvarhelyi Tompa ház gyűjteményéből: leveleket, feljegyzéseket, újságcikkeket. Nemcsak a költőről kialakult képet tudta gazdagítani, hanem a két háború közötti nemzeti irodalomról való ismereteinket is. Hasznos az a bibliográfia is, amely a könyv függeléke gyanánt a teljesség igényével gyűjti egybe az erdélyi költő munkásságának adatait. (*Kriterion*, 1978.)

POMOGÁTS BÉLA

VÉGVÁRI GYULA MUNKÁJA